

példa erre. A bibliai elbeszélés nem beszél édenkerti almáról, csak gyümölcsről. Az alma-motívum eredetét a biblia-tudósok már rég kinyomozták. Ez nem a zsidó hagyományban gyökerezik, hanem a már keresztényen Szent Jeromosnál válik a gyümölcs almává. Az egyházatya a *mālum* „hiba, fogyatkozás, gyarlóság” jelentésű szót *mālum* „vastaghúsú gyümölcs, alma, almafa” szóra cseréli, úgyszólván megenged magának ennyi pajkosságot. Ez Kr. u. 400 táján történt. Tehát nem Ádám ette meg az almát.

d) A bibliai szöveg folklorisztikus kiszínezését a keresztény kultúrkör is ismeri. Gondolhatunk itt a középkori gazdag Krisztus-legendákra, a magyar folklór egyik érdekességére, az ún. „parasztbibliára”.

5. Gulyás Péter Pál legutolsó kérdése arra vonatkozik, hogyan kerülnek bele a profán világ mitológikus történetei a szent

szövegekbe. Ennek két oka is van. Egyik az, hogy a bibliai hitigazságok, bizonyosságtételek kifejezésekor is kellett használni valamilyen nyelvezetet, képvilágot, hogy a kor embere megértse. A kifejezhetetlent is el kellett mondani valahogyan. A másik ok az, hogy éppen azért kerültek olykor bele a Bibliába a mondavilág, a mítoszok képvilága és történetei, mert azt akarták kifejezni, hogy ők már nem úgy értelmezik, mint azok, akik más kultúrkörben élnek, akiktől vették azokat. Erre éppen jó példa, hogy a Biblia szerint Ádám bűnét nem Mózes fogja megoldani, hanem egy megígért Messiás. Ezért Gulyás Péter Pál bibliai fölvetéseinek megválaszolásához a teológusok egy tisztázó párbeszédet tudnának felajánlani, és csak azután volna érdemes pezszt bontani.

Gaál Botond

Földreszállt mítoszok: Palaiphatos és Hérakleitos mítoszmagyarázatai

Szerk. Németh György. Lectum Kiadó, Szeged, 2008. 174 lap

Csodás történetek, hihetetlen mítoszok: kutyatestű leányok, lótestű férfiak, emberevő lovak, kővé vált asszonyok, mozgó szobrok, kígyótestű szörnyek... Létezhetek-e ők az istenek korában vagy csak a képzelet szülőttei? Vannak-e ésszerű magyarázatai a már-már elképzelhetetlennek tűnő meséknek? Hol húzódik az irracionális és a racionális világ határa? Hozzáértő és laikus érdeklődő egyaránt kielégítő választ találhat az Eötvös Loránd Tudományegyetem Ókortörténeti Tanszékének tanszékvezetője, Németh György és tanítványai, Patari-cza Dóra, Ruzsa Kata és Bajnok Dániel által elkészített *Földreszállt mítoszok* című kis formátumú, de annál tartalmasabb köny-

vében, melynek legfőbb vázát – mint ahogy azt igen találóan megválasztott címe is mutatja – jól ismert, mesés mítoszok ókori szerzőktől származó racionális magyarázatai adják.

Németh György és tanítványai két ókori mitográfus (mítoszmagyarázó) – Palaiphatos és Hérakleitos (nem azonos a filozófussal) – *Hihetetlen történetek* című, kivonatos formában fennmaradt műveinek lefordítására és kommentálására vállalkoztak, s tették ezt oly módon, hogy a mítoszértelmezések elolvasása után senkiben nem maradhat kétség sem görög nyelvismeretüket, sem pedig szakmai hozzáértésüket illetően! A könyv egyszerre nyújtja

az igényes szórakozás és az élvezetes ismeretszerzés lehetőségét az olvasónak.

A mítoszértelmezések Palaiphatosnál és Hérakleitosnál is két részre tagolódnak: először a közismert mítosz néhány mondatos összefoglalását olvashatjuk, majd jóval részletesebb magyarázat következik a leírt történetek valószerűtlenségéről és annak okairól, hogy miért nem következhetek be. A mitográfusok minden esetben racionális érveket keresnek, a mesés értelmezéseket nem fogadják el, mint ahogy az isteneken kívül más természetfeletti lény létezésében sem hisznek. A kentaurok – lótestű és emberfejű állatok – mitológiában való megjelenését az első lovak beidomításával hozzák kapcsolatba, hiszen a lovaglás gyakorlatát nem ismerő ember számára a lovon ülő ember távolról nem mindennapi, kettős természetű, egyszerre ló- és emberformájú élőlénynek tűnhet. Sőt, Palaiphatos szerint, ha ezek a harcos lovasok eredetileg bikákra vadásztak, akár a nevük is eredményezheti a kentaur elnevezést, hiszen a görög *tauros* szó *bikát*, a *kentein* pedig *ledőfködést* jelent.

A racionalizált mítoszok között megtalálhatjuk Médeia történetét is, aki az ősi hiedelem szerint képes volt egyfajta különleges technikával, még hozzá főzéssel megfiatalítani az öregeket, Palaiphatos értelmezése szerint viszont „csak” a szaunát és a hajfésztést találta fel. A gyermekei sírján fájdalomában kővé vált Niobé mások által állított valódi kőszobor volt, a föld alá látó Lynkeus ezüst és más fémek után kutató bányász, Daidalos és Ikaros nem szárnyakkal, hanem csónakon börtönből menekülő apa és fia.

A mítoszértelmezések magyar nyelvű fordításának megjelenése már önmagában is hiánypótló mű lett volna, hiszen segítségével könnyen és közvetlen közelről követhetjük nyomon a görög mítoszok – s ezen keresztül a vallás és a kulturális élet

– fejlődését és átalakulását a kezdetektől egészen a görög felvilágosodás koráig.

Az archaikus korra jellemző mitikus világgépet, ahol az istenek uralták és irányították a világot, a klasszikus görög korban, a Kr. e. 5. századtól kezdi felváltani egy új világszemlélet, amely már nem csodákkal, természetfeletti hatalommal magyarázza a világ nagy kérdéseit, hanem próbálja racionálisan, önmagukból kiindulva értelmezni az elképzelhetetlennek tűnő jelenségeket. A vallás háttérbe szorítása és a szellemi élet elvilágiasodása ezen nézetváltozás folyamatának törvényszerű következménye lesz, mely a *Hihetetlen történetek* egyes mítoszmagyarázatai segítségével is végigkísérhető.

Jelentősen hozzájárulnak ehhez a nem hagyományos módon elkészített Palaiphatos- és Hérakleitos-kommentárok is, melyek a személyek, fogalmak ismertetése mellett az egyes mítoszok különböző változatait, azaz forrásait is felsorolják, bemutatják.

Skylla mítosza a homéroszi időkig nyúlik vissza, elsődleges forrása az *Odysseia*. Skylla az Ión-öböl egyik barlangjában rejtőzködő, tizenkét lábú, hatfejű tengeri szörny, fejétől csípőjéig emberi vonásokat magán hordva. A hajósokat – köztük Odysseust is, aki szerencsésen megmenekült – és az óceán nagyobb méretű állatait tartotta rettegésben, barlangjába vonszolta, majd felfalta őket. Természetes, hogy a felvilágosult Palaiphatos nem elégszik meg ezzel a magyarázattal, és ésszerűbb választ keres. Véleménye szerint a Skylla egy hatalmas háromevezősoros hajó neve volt, melynek elejére egy, az *Odysseia*-ban leírt szörnyhöz hasonló lényt festettek, s ez a portyázó hajó fosztogatta, támadta meg a többi. Odysseusnak sem a tenger szörnyistennőjétől, hanem a Skylla nevű kalózhajó elől kellett elmenekülnie. Érdekeség, hogy Skylla történetének leírásakor

Hérakleitos nem tér el az eredeti mítosztól. A Hérakleitos-kommentárok írója, Bajnok Dániel szerint azonban ez csak a véletlen műve lehet. Valószínű, hogy az eredeti *Hihetetlen történetek*ben már nem egy szörny létezésével és kannibalizmusával, hanem jóval racionálisabban magyarázta meg Hérakleitos a hajók és hajósok eltűnését, de valamiért a kivonatban mégis az előbbit jegyezték fel – tévesen. Hozzá kell tennünk, hogy a Szicília körül lévő hatalmas zátonyok, mindennapos viharok már akkor is nagymértékben felelősek lehettek a hajók eltűnéséért.

Az istenek szerepének háttérbe szorítása és a csodás mítoszok valószínűleg emberibb törvényekkel való feloldása jól érzékelhető és tanulmányozható a Skylla-mítosz fejlődésén keresztül, sőt a fordításoknak és kommentároknak köszönhetően ugyanez elmondható a többi mítoszmagyarázatokról is. A szerzők mégsem elégedtek meg ennyivel, és a könyv második felében még nagyobb komplexitásra törekedve a *Hihetetlen történetek*-hez szorosan kapcsolódó tanulmányokat jelentettek meg.

Kézenfekvő, hogy az első kettő Palaiphatos és Hérakleitos életéről szól – Pataricza Dóra kommentálásában. Sajnálatos, hogy mindkét mítoszerő értelmező esetében rendkívül kevés és sokszor egymásnak ellentmondó források állnak az életrajzírók rendelkezésére, ennek ellenére mégis sok érdekességre hívja fel figyelmünket a tanulmány szerzője. A Kr. u. 10. században készített *Suda-lexikon*-ban – mely a Palaiphatos-kutatók legalapvetőbb forrása – négy Palaiphatos-című is van, és valószínűsíthető, hogy három közülük ugyanarról a személyről, a *Hihetetlen történetek* írójáról szól. A sok különböző adat miatt sem születésének pontos helye, sem ideje nem egyértelmű: Görögországból vagy

Egyiptomból származott, és kb. Kr. e. 4. században élt. Biztos azonban, hogy Arisztotelész barátja volt, akitől kitalált nevét is kapta: Palaiphatos, azaz „aki régi történeteket beszél el”.

A mitográfus (tévesen paradoxográfusnak nevezett) Hérakleitosról még kevesebb információ van: Kr. e. 3. század után élt, és, ahogyan azt Pataricza Dóra is hangsúlyozza, nem tévesztendő össze filozófus névrokonával!

A továbbiakban a mítosZRacionalizálás különböző kérdéseivel foglalkozó két tanulmányt olvashatunk. Ruzsa Kata hosszabb időszakot átfogó, általánosabb jellegű munkája szerint a történetírók mítoszmagyarázatainak célja teljesen különbözik a filozófusokétól: előbbieket a történeti események reális okait keresték, míg utóbbiaknak világnézetük változása miatt volt szüksége az új mesékre. A tanulmány részletesen foglalkozik Hérodotos, Diodoros Sikeliótés és Plutarchos történetírói módszereivel.

Ennél időben szűkebb, konkrétabb témával foglalkozik Bajnok Dániel, amikor a *Hihetetlen történetek* íróinak mítoszerő értelmezési módszereit vizsgálja, először szerzőnként külön-külön, majd pedig egymással összehasonlítva azokat. A mítoszerő értelmezéseknek két fő fajtáját, a mítosZRacionalizálást, illetve az allegóriát nevezi meg, majd pedig ezeknek további fajait (etimológia, feltaláló-státusz, euhémerezmus, és egyéb), ezek némelyikének alfajait (pl. beszélőnevek, szójáték, félreértett metafora) írja le. Sajnálatos, hogy a könyvismertető keretein belül nincs mód ezek egyenkénti bemutatására, a racionalizálás és allegória közötti különbségről azonban itt is szót kell ejteni. Míg az előbbi – ahogy az nevéből is kitűnik – egy hihetetlen történet valóságos magyarázata, addig az utóbbi a mítosz másodlagos, a

konkrétan túli jelentését feltételezi. A többi mítoszértelmezési eljárást részletesen Bajnok Dániel tanulmányából ismerhetjük meg, melynek végén két átlátható, jól szerkesztett táblázat segíti Palaiphatos és Hérakleitos mítoszértelmezési módszerének összehasonlítását.

A tanulmányok sorát méltóképpen zárja Németh György *Palaiphatos utóélete* című munkája, mely Palaiphatos mítoszértelmezéseinek továbbélését vizsgálja, és értelemszerűen négy szakaszra osztja: utókor az ókorban, majd a kereszténység idején, a kódexek kora, és a nyomtatott Palaiphatos-munkák időszaka. Az első Palaiphatos-utalás még az ókorból való, utóéletének fénykora a kereszténység alatt teljesedett ki, amikor nagyra értékelték a pogány mítoszok kritikáját. A mitográfus munkáit tartalmazó 33 kódexről, és a jelentősebb, nyomtatott Palaiphatos kiadásokról jól átlátható, részletes táblázat ké-

szült. A cikk egyértelműen rámutat Palaiphatos továbbélésének és későbbi népszerűségének okaira, és ahogy azt Németh György záró soraiban meg is fogalmazza: „...Ez értékeli fel a Palaiphatoshoz hasonló szerzőket manapság: nem ijesztő hegycsúcs, hanem esendő, kissé laposan okoskodó, de mindenképpen koherens szerző, aki megpróbálja megmagyarázni azt, ami megmagyarázhatatlan. Így válik számunkra egyaránt fontossá az érem mindkét oldala: a mese, és egyszersmind a mese varázsának lerombolója... Végül is csak együtt képezhetik le azt a világot, amelyben élünk, és amelynek megismeréséhez bizonyosan mindkét megközelítésre szükségünk lehet.”

A könyv legvégén gazdag szakirodalom, rövidítésjegyzék és névmutató segíti a mítoszok és a *Földreszállt mítoszok* után érdeklődők tájékozódását.

Köpösi Judit

Halász Péter:

A moldvai magyarok hagyományos állattartása

Budapest, General Press Kiadó, 2007. 501 lap

A moldvai csángók hagyományos műveltségének kutatója, *Halász Péter* egy újabb kötetrel gyarapította a Kárpát-medencén kívül élő magyar népcsoport *agrárkultúrájáról* való ismereteinket. Amint a korábban megjelent kötetét: *A moldvai csángó magyarok hiedelemvilága* című munkáját a General Press kiadó gondozta, úgy a mostanit is. A szerzőhöz közel állnak a mezőgazdaság kultúrával kapcsolatos kérdések, hiszen az Agrártörténeti Tanulmányok 3. köteteként jelent meg 1975-ben: *A termelőségvetkezeti mozgalom története Apátfalván* című munkája, amely az „eseményeket elszenvedő vagy alakító embe-

rekről szól (...) az ő főlemelő vagy elkese-rítő sorsukat kívánja megőrizni, nekik szeretne emléket állítani.”

Közel négy évtizede járja és tanulmányozza a csángók lakta tájat, így egyúttal missziós feladatot is ellát, hiszen hozzájárul ahhoz, hogy ez a magyar népcsoport léleken közelebb kerüljön hozzánk, anyaországi magyarokhoz. Nemcsak a néprajztudománynak, hanem a hazai agrártörténeti kutatásoknak is komoly adóssága van az egykori Etelköz agrárműveltségének föltárásában. De amint a szerző írja, „ez a kötet sem vállalkozhat a hiányosságok teljes körű pótlására, de megkíséreltem, hogy a